

ŠOLSKA PRAVILA V POKLICNIH IN STROKOVNIH ŠOLAH

Poročilo je del publikacije z naslovom Ali poklicne in strokovne šole potrebujejo vzgojni koncept?

(besedilo ni jezikovno pregledano)

Pri pripravi poročila so sodelovali: Robi Kroflič, Tina Klarič, Vida Vončina, Jasna Mažgon in Mojca Peček Čuk

Kazalo vsebine

1. Uvod	3
2. Rezultati	4
3. Sklepne ugotovitve.....	21

1. Uvod

V vprašalniku smo učitelje in dijake tudi vprašali nekaj vprašanj v zvezi s šolskimi pravili. Zanimalo nas je predvsem, ali imajo potrebo po pravilih, ki bi jih oblikovala šola sama, ali ta pravila sploh imajo in ali dijake vključujejo v njihovo oblikovanje ter kako jih z njimi seznanjajo.

Šole, ki so vključene v raziskavo smo tudi pozvali, da nam posredujejo dokumente v katerih opredeljujejo pravila življenja v šoli. Mnoge šole so nam svoje dokumente poslale, druge smo poiskali na spletu, saj ima večina šol svoja šolska pravila objavljena na svojih spletnih straneh. V analizo smo tako zajeli 39 šol oziroma njihovo dokumentacijo. Ta dokumentacija navadno obsega objavo *Pravilnika o šolskem redu v poklicnih in strokovnih šolah*, na podlagi katerega šole pripravijo splošni akt šole, ki ga najpogosteje poimenujejo *Šolska pravila*, večina šol temu sklopu doda še *Pravila ocenjevanja*, ki pa jih v to analizo nismo zajeli.

Vprašanja, ki smo si jih za analizo zastavili so:

- ali so dijaki in učitelji seznanjeni s Pravilnikom o šolskem redu?
- Ali so za urejanje vzgojno-disciplinske problematike potrebna jasna, enotna šolska pravila?
- Ali ima šola svoja pravila?
- Kako šole vključujejo dijake v oblikovanje pravil in kako jih z njimi tudi seznanjajo?
- Ali šolska pravila določajo pravice in dolžnosti tako za dijake kot za učitelje?
- Ali je iz šolskih pravil mogoče razbrati temeljne vrednote (»skupni etični kod«)?
- Katera specifična vedenja šola opredeli v šolskih pravilih in na kakšen način?
- Na kakšen način v šolskih pravilih določajo alternativne vzgojne ukrepe glede na specifični značaj šole?
- Kakšni so poudarki v zvezi z izostajanjem od pouka in v zvezi z možnostjo odstranitve dijaka od pouka?
- Ali šolska pravila predvidijo tudi preventivne vzgojne dejavnosti?
- Na kakšen način šolska pravila določajo participacijo dijakov pri odločanju o šolskem življenju?
- Skrajne specifike (npr. točkovanje dobrih del in prekrškov, določanje pravice do stavke, status pedagoške pogodbe)?

2. Rezultati

1. Ali so dijaki in učitelji seznanjeni s Pravilnikom o šolskem redu?

Tabela 1:

Ali poznaš pravilnik o šolskem redu v srednjih šolah?			da	ne	skupaj
anketiranci	dijaki	f	2011	900	2911
		f%	69,1%	30,9%	100,0%
	učitelji	f	481	5	486
		f%	99,0%	1,0%	100,0%
	Skupaj	f	2492	905	3397
		f%	73,4%	26,6%	100,0%

Vrednost χ^2 je statistično pomembna na ravni $\alpha = 0,000$, zato hipotezo neodvisnosti zavrnamo s tveganjem manj kot 0,0% in sprejmemo nasprotno hipotezo, da so med dijaki in učitelji statistično pomembne razlike v mnenju o poznavanju pravilnika o šolskem redu v srednjih šolah.

Zgornja tabela kaže, da je večina učiteljev seznanjena s Pravilnikom o šolskem redu, medtem ko kar 30,9% dijakov z njim sploh ni seznanjena. Seveda se zastavi vprašanje, zakaj je temu tako. Ti dijaki torej ne poznajo niti svojih pravic in dolžnosti, povezanih s pravilnikom, niti prepovedi in sankcij. Vprašanje je, koliko jih s Pravilnikom seznanijo šola in ali je njihovo nepoznavanje preprosto odraz tega, da jih to ne zanima. Postavlja se tudi vprašanje, kdo je odgovoren za to, da dijaki Pravilnika ne poznajo – bi jih o tem morala seznaniti šola, ali je to dolžnost dijakov. Seveda pa je jasno, da ima šola, ki seznanijo dijake s Pravilnikom, veliko večjo možnost za to, da dijaki v skladu s pravili tudi ravnajo. Zanimivo pa bi bilo tudi videti ali šole, na katerih dijaki Pravilnika ne poznajo, imajo svoja pravila. Morda v šolah, kjer ta pravila imajo, dijake seznanjajo predvsem z njimi, ne pa tudi s pravilnikom.

2. Ali so za urejanje vzgojno-disciplinske problematike potrebna jasna, enotna šolska pravila?

Tabela 2:

Ali menite, da na šoli za urejanje vzgojno-disciplinske problematike potrebujete jasna, enotna in s strani vseh strokovnih delavcev sprejeta šolska pravila?		f	f %
učitelji	da, v vseh primerih	296	61,4
	da, za večino stvari oz. področij	163	33,8
	da, vendar le za področja, ki zadevajo dijake, ne učiteljev	14	2,9
	ne, v večini primerov ne	7	1,5
	ne, šolskih pravil sploh ne potrebujemo	0	
	Drugo	2	0,4
	Skupaj	482	100,0

Slabi dve tretjini (61,4 %) učiteljev odgovarja, da za urejanje vzgojno-disciplinske problematike v vseh primerih potrebuje jasna, enotna in s strani vseh strokovnih delavcev sprejeta šolska pravila, tretjina (33,8 %) med njimi jih meni, da so tako zastavljena in sprejeta pravila v zvezi z vzgojno-disciplinsko problematiko potrebna za večino stvari oziroma področij, medtem ko zgolj 2,9 % učiteljev ocenjuje, da so jasna, enotno postavljena in s strani strokovnih delavcev sprejeta pravila potrebna le za področja, ki zadevajo dijake, ne pa tudi učiteljev, le 7 učiteljev (1,5 %) pa odgovarja, da tako zastavljena pravila v večini primerov niso potrebna. Dva učitelja (0,4 %) pa sta odgovorila, da pravila so napisana, da pa je vprašljivo njihovo izvajanje oziroma, da je potrebno delati v skladu s pravilnikom, ki je objavljen v UL.491.

Sklenili bi lahko, da večina učiteljev vidi potrebo po pravilih, ki bi bila sprejeta s strani vseh strokovnih delavcev. Da je temu tako, nas ne čudi, še posebno če izhajamo iz odgovorov na nadaljnja vprašanja, kjer je med učitelji močno izraža potreba po jasno opredeljenih pravilih in tudi doslednem ravnanju v skladu z njimi. Zanimivo je, da 14 učiteljev meni, da so potrebna pravila le za področja, ki zadevajo dijake, ne pa tudi učiteljev. Če izhajamo iz nadaljnjih analiz, posebno povezanih z vzgojnim konceptom pa lahko vidimo, da nekateri učitelji vidijo enega izmed perečih problemov v šoli prav neurejene odnose med zaposlenimi, za katere izpostavljajo tudi potrebo po jasnih pravilih. Jasno pa seveda tudi je, da v kolikor neke prepovedi veljajo le za dijake, ne pa tudi za učitelje, ne morejo imeti na dijake tolikšnega učinka, kolikšnega bi ga lahko imele sicer.

3. Ali ima šola svoja pravila

Tabela 3:

Ali ima vaša šola opredeljena tudi svoja šolska pravila?			da	ne vem	ne	skupaj
anketiranci	dijaki	f	1896	950	68	2914
		f%	65,1%	32,6%	2,3%	100,0%
	učitelji	f	438	23	22	483
		f%	90,7%	4,8%	4,6%	100,0%
	Skupaj	f	2334	973	90	3397
		f%	68,7%	28,6%	2,6%	100,0%

Vrednost χ^2 je statistično pomembna na ravni $\alpha = 0,000$, zato hipotezo neodvisnosti zavrnamo s tveganjem manj kot 0,0% in sprejmemo nasprotno hipotezo, da so med dijaki in učitelji statistično pomembne razlike v mnenju o tem ali imajo na šoli opredeljena šolska pravila.

Velika večina (90,7 %) učiteljev odgovarja, da ima njihova šola jasno opredeljena in enotna interna šolska pravila, le 4,8 % učiteljev meni, da njihova šola nima jasno in enotno postavljenih internih šolskih pravil, zgolj 4,6 % učiteljev pa je na vprašanje odgovorilo z ne vem. Zastavlja se vprašanje, ali učitelji tistih šol, ki so odgovorili z ne in ne vem pravil res nimajo, ali jih morda le ne poznajo. V kolikor jih res ne, potem za enotnost vzgojnega delovanja, v zvezi s katero se učitelji pritožujejo v nadaljnjih analizah, nimajo niti osnovnih pogojev.

Odgovori dijakov na isto vprašanje so nekoliko drugačni. Bistveno manj dijakov, dobri dve tretjini (65,1%), nam je odgovorilo, da ima njihova šola opredeljena tudi svoja šolska pravila. Tretjina dijakov (32,6%) nam je odgovorila, da ne vedo, če ima njihova šola postavljena tudi svoja šolska pravila. Manjši delež (2,3%) dijakov je odgovorilo, da njihova šola nima postavljenih svojih pravil. Če smo že v zvezi z Pravili šolskega reda zastavljali vprašanje seznanjenosti dijakov o Pravilih, si ga na tem mestu lahko zastavimo ponovno. Nadaljnje analize kažejo, da se učitelji pogosto pritožujejo nad vedenjem dijakov, pa vendar kar precejšen delež dijakov ne pozna pravil niti iz Pravilnika, niti šolskih pravil.

Ker je poznavanje pravil nujno za uspešno vzgojno delovanje na šoli smo učitelje tudi vprašali, na kakšen način s šolskimi pravili seznanjajo dijake.

Tabela 4:

	Na kakšen način s šolskimi pravili seznanite dijake?	f	f %
1	Dijake s pravili seznanjeni razrednik ob začetku šolskega leta.	427	96,0
2	Pravila objavimo v publikaciji za dijake in starše.	334	77,7
3	Pravila objavimo na spletni strani.	210	51,3
4	Pravila so predstavljena na šolski skupnosti, predstavniki razredov pa jih predstavijo sošolcem.	150	38,8
	Drugo	16	4,5

Učitelji dijake najpogosteje seznanijo s šolskimi pravili ob začetku šolskega leta v razredu, kjer so razredniki. Večina šol pravila tudi objavi v publikaciji za dijake in starše. Skoraj polovica učiteljev poroča, da so šolska pravila objavljena tudi na spletni strani šole. 38,8% učiteljev pravi, da so šolska pravila predstavljena na šolski skupnosti, nato pa jih predstavniki razredov predstavijo sošolcem. Učitelji so navedli tudi druge načine. Trije učitelji za predstavitev šolskih pravil izkoristijo razredne ure. V treh primerih so pravila javno izobešena v razredu ali na oglasni deski šole. Eden izmed učiteljev pa o šolskih pravilih spregovori po potrebi tudi med šolskimi urami ali na razredni uri. Na osnovi zgornjih odgovorov bi lahko sklepali, da učitelji in šole naredijo dosti za to, da bi bili dijaki s šolskimi pravili tudi seznanjeni. Iz zgornjih odgovorov bi lahko sklepali, da tretjina dijakov, ki ne ve ali misli da šola nima šolskih pravil, temu preprosto ne posveča dovolj pozornosti. Pa vendar, da bi dobili jasnejšo sliko o tem, ali so bili dijaki po njihovem mnenju res seznanjeni s pravili in kako, smo jih zastavili tudi to vprašanje.

Tabela 5:

Ali ste dijaki seznanjeni s šolskimi pravili?			Da	Ne	Skupaj
Anketiranec	Dijak	f	1540	342	1882
		f%	81,8	18,2	100
Skupaj		f	1540	342	1882
		f%	81,8	18,2	100

Dijake smo vprašali, če so seznanjeni s šolskimi pravili. Štiri petine dijakov (81%) nam je odgovorilo, da so s šolskimi pravili seznanjeni. Slaba petina dijakov (18,2%) pa nam je odgovorila, da s šolskimi pravili ni seznanjena. Odgovori na vprašanje, ali ima šola šolska pravila, na katerega je dobra tretjina dijakov odgovorila ne in ne vem, in odgovori na zgornje vprašanje, so kontradiktorni, saj le slaba petina dijakov trdi, da s šolskimi pravili ni seznanjena. Kako pojasniti razliko? Kar nekaj dijakov je torej s pravili bila seznanjenih, pa vendar ne ve, ali šola ima svoja šolska pravila. Morda so s tem mislili, da so bili seznanjeni, pa vendar zanje ne vedo, oz. so pozabili, s čim so jih učitelji seznanili. ...

Dijake, ki so na vprašanje o seznanjenosti s šolski pravili odgovorili z Da smo prosili, če nam opišejo NA KAKŠEN NAČIN in KDAJ so bili s šolskimi pravili seznanjeni. Največ dijakov je odgovorilo (758), da so bili s šolskimi pravili seznanjeni na začetku šolskega leta; sledil je

drugi najštevilčnejši odgovor dijakov (263), da jim je razrednik predstavil šolska pravila na razredni uri. Kar nekaj dijakov je odgovorilo, da so prebrali knjižico Pravidnik v srednjih šolah, ki so jo dobili (63 odgovorov) ali pa so dobili knjižico s pravili in šolsko publikacijo (64 odgovorov). Sledili so še odgovori dijakov, da so bili s šolskimi pravili seznanjeni ob vstopu v 1. letnik srednje šole (28 odgovorov); da jim je profesorica povedala, kaj smejo in česa ne smejo početi (27 odgovorov). Po en dijak so podali naslednje odgovore glede načina in časa seznanitve s šolskimi pravili: »... pravilnik nam je prvi dan šole predstavil ravnatelj; pri praktičnem pouku smo pravilnik prebrali in si ga napisali; pravilnik nam nikoli ni bil predstavljen, prebral sem si ga na strani MŠS; imamo slabega predsednika razreda in nam nič ne pove, kaj se dogaja na sestankih; s pravili smo bili seznanjeni, ko smo se vpisali v šolo, pri svetovalni delavki; pravilnik na je bil predstavljen prevečkrat, vendar še učitelji ne vedo, čemu služi; pravila so obešena v učilnici; s pravili smo bili seznanjeni na svetu dijakov; s pravilnikom sem bil seznanjen preko starša, ki je v svetu staršev; podpisali smo, da smo seznanjeni; ko sem bila kaznovana sem si prebrala pravilnik; po zvočniku; seznanjeni smo bili tako, da vemo kaj lahko in kaj ne ...«

4. Sodelovanje pri nastanku šolskih pravil

Učitelji smo vprašali, na kakšen način in kdo na šoli oblikuje šolska pravila. Vprašanje je bilo odprtega tipa.

Iz odgovorov učiteljev dobimo splošno sliko, da **najpogosteje šolska pravila oblikuje vodstvo šole, torej ravnatelj ali njegov pomočnik**, pogosto sodeluje tudi svetovalna služba ali izbrani učitelji, oblikovani v komisijo. Predlog obravnava in sprejema najprej učiteljski zbor, ki ga lahko dopolni. Redkeje (pbr. 40 odgovorov, oziroma 10% učiteljev) so k pripombam in odločanju povabljeni tudi Svet šole, Svet staršev ali dijaki. Iz odgovorov učiteljev ni mogoče razbrati ali poteka obširnejša razprava o šolskih pravilih ali gre zgolj za tehnično sprejemanje dokumenta. Pogost je odgovor, da pravila nastanejo na podlagi obstoječega pravilnika o šolskem redu. Le v enem primeru učitelj zapiše, da predlog pripravijo v dijaški skupnosti. Med vsemi sta tudi dva učitelja, ki trdita da učitelji nimajo možnosti vpliva. 9 učiteljev ni seznanjenih s tem, kdo in na kakšen način oblikuje šolska pravila.

Zgornji odgovori učiteljev kažejo, da so dijaki redko vključeni v oblikovanje pravil, ta odgovor pa nas je zanimal natančneje, zato smo o tem vprašali tudi dijake.

Tabela 6:

Ali ste bili dijaki vključeni v oblikovanje šolskih pravil?		f	f%
Trditve	Pravila smo predlagali in naši predlogi so bili sprejeti.	139	7,5
	Pravila smo lahko predlagali, vendar naši predlogi niso bili sprejeti.	224	12,1
	Pravila nismo imeli možnosti predlagati.	443	24,0
	O tem nič ne vem.	1040	56,3
Skupaj		1846	100,0

Polovica dijakov (56,3%) je odgovorila, da o vključenosti v oblikovanje šolskih pravil ne ve nič. Petina dijakov (24,0%) je odgovorila, da šolskih pravil niso imeli možnost predlagati. Dobra desetina dijakov (12,1%) je šolska pravila lahko predlagala, vendar njihovi predlogi niso bili sprejeti. Slaba desetina dijakov (7,5%) pa je šolska pravila predlagala in njihovi predlogi so bili upoštevani.

Vključenosti dijakov v oblikovanje šolskih pravil je res minimalna, kar prav gotovo vpliva na klimo v šoli kakor tudi občutek dijakov, da so akterji dogajanja na njej. Raziskave kažejo, da v primeru sodelovanja dijakov pri nastajanju pravil, le-ta dijake tudi bolj zavezujejo. Nespoštovanje pravil, kar je ena izmed pogostejših težav, ki jo omenjajo učitelji v nadaljnjih analizah, bi bilo prav gotovo manjše, če bi šola vključila dijake v njihovo oblikovanje.

V nadaljevanju pa smo naredili analizo pravil, ki obstojajo na šolah. Ugotovili smo, da imajo šolska pravila na večini šol nekaj skupnih elementov:

- **Splošne določbe**, v katerih opredelijo kaj pravila vsebujejo in na koga se nanašajo;
- **Hišni red**, v katerem opredelijo varovanje šole, dežurstvo dijakov in učiteljev, rediteljstvo v razredu, malica, garderoba, načini informiranja dijakov, mobilni telefoni, dijaške izkaznice, ...
- **Pravice in dolžnosti**: večinoma gre za prepise iz Pravilnika o šolskem redu, nekatere šole pa jih razširijo;
- **Odsotnost in prisotnost pri pouku**: obvezna prisotnost pri pouku, evidentiranje odsotnosti, dovoljena in napovedana odsotnost, zamujanje ali predčasno odhajanje od pouka, oprostitev sodelovanja pri pouku iz zdravstvenih razlogov, neizpolnjevanje šolskih obveznosti;
- **Vzgojni in alternativni ukrepi**: v glavnem gre za prepise iz Pravilnika, ob tem dodatno razčlenijo posamezne kategorije kršitev.
- **Varnost in zdravje dijakov**: varovanje šole in nadzor nad vstopom vanjo, način zagotavljanja zdravja dijakov.
- **Pohvale, priznanja in nagrade**: opredelijo dejavnosti, ki jih nagrajujejo ter kriterije za stopnjo pohvale in nagrade dijakom.

Značilnosti šolskih pravil po posameznih vprašanjih analize

Pri analizi po posameznih vprašanjih smo se osredotočili na tiste primere, ki v svojih opredelitvah šolskih pravil odstopajo od večine, za katere je značilno, da v veliki meri prepišejo določila *Pravilnika o šolskem redu v srednjih šolah* (v nadaljevanju Pravilnik) ali jih razširijo v tej logiki.

1. Ali šolska pravila določajo pravice in dolžnosti tako za dijake kot za učitelje?

V večini šolskih pravil so uvodoma opredeljene pravice, obveznosti in odgovornosti dijakov in tudi ostalih udeležencev izobraževanja, staršev ter zaposlenih na šoli. Vendar so v nadaljevanju pravila zapisana predvsem kot navodila za ravnanje dijakom.

Med določili, ki usmerjajo delo učiteljev in drugih zaposlenih se ta nanašajo le na naloge dežurnega učitelja, učitelja spremljevalca na ekskurzijah in varnostnika. Kadar pa pravila govorijo o vseh učiteljih, gre npr. za odgovornost za urejenost šole in okolice.

Kot posebnost pri opredeljevanju odgovornosti zaposlenih smo zasledili določilo o odgovornosti profesorjev, ki pravi:

»Učitelj uro začne točno, s pozdravom. Odgovoren je za disciplino med uro. Na začetku je dolžan ugotoviti in zapisati prisotnost dijakov. Uro zaključi praviloma ob zvonjenju. Med uro dijakom le izjemoma dovoli izhod. Učitelj mora dijakom zagotoviti celo uro (45 minut) za napovedano skupinsko pisno ocenjevanje znanja. Če učitelj zamudi začetek ure več kot 5 minut, v tisti uri ne sme izvesti pisnega ocenjevanja. Učitelj je med svojo učno uro odgovoren za red v učilnici in za urejenost učilnice ob

zaključku ure. Vsako okvaro, ki nastane pri pouku, je dolžan takoj vpisati v knjigo okvar v zbornici. Učitelj je odgovoren za škodo, ki je nastala med njegovim poukom zaradi premalo skrbnega nadzorstva. Pri športni vzgoji velja to za vse prostore za izvajanje športne vzgoje in za garderobe.»

Drugi primer, kjer so dolžnosti učitelja natančno opredeljene se glasi:

»Učitelj s svojim zgledom dijake vzgaja k spoštovanju splošnih civilizacijskih vrednot in vedno upošteva vzgojna načela: strpnosti in sodelovanja, skupnega reševanja problemov, dogovarjanja, zavzetosti za vsakega posameznika in zagotavljanja varnosti. Učitelj je med svojo uro odgovoren za red in disciplino pri pouku ter za urejenost učilnice ob zaključku ure. Pri športni vzgoji velja to za vse prostore, kjer se izvaja športna vzgoja. V primeru, da se med njegovo uro povzroči škoda, zaradi njegovega pomanjkljivega nadzora, je zanjo osebno odgovoren. Učitelj v razred odhaja ob zvonjenju. Na začetku ugotovi in zabeleži prisotnost dijakov. Uro zaključi praviloma ob zvonjenju. Med uro dijakom le izjemoma dovoli izhod iz razreda. Po uri zaklene učilnico. Učitelj dijake opozarja na morebitne kršitve hišnega reda ne glede na to, ali jih poučuje ali ne. Na opažene ponavljajoče se kršitve je dolžan opozoriti razrednika.»

2. Ali je iz šolskih pravil mogoče razbrati temeljne vrednote (»skupni etični kod«)?

Le pri nekaj šolah smo našli primere zapisov, ki se dotikajo skupnih temeljnih vrednot. V teh primerih gre za uvodne nagovore v šolska pravila. Tako lahko preberemo naslednjo vizijo:

»Smo šola, ki gradi na medsebojnem spoštovanju, srčnosti in odprtosti. Še posebej skrbno negujemo občutek pripadnosti, kar dosegamo s korektnim izvajanjem predpisanih programov, z zagotavljanjem kakovostne izobrazbe in razvijanjem lastnih, za šolo prepoznavnih aktivnosti, ob katerih lahko vsak posameznik v polni meri razvije svoj osebni potencial.»

V dveh primerih se ponovi naslednji uvodni zapis:

»Pomembno! Preden pričnete brati hišni red in se tudi ravnati po njem, si zapomnite naslednje. Izbrali ste si našo šolo. Obiskujete jo zato, ker ste to želeli. Zdaj ste tu in spoštovati boste morali pravila, ki jih vsebuje hišni red. To je nujno potrebno zato, da bo vzgojno-izobraževalni proces potekal tako, da bomo vsi skupaj uresničili zastavljeni cilj - razvoj človekove osebnosti, ki bo s svojim znanjem omogočila kvalitetnejši razvoj lastne osebnosti in s tem razvoj družbe, v kateri bo živela in delala.»

Zanimiv je tudi uvodni zapis v katerem izpostavljamonekatere poudarke:

»Dijaki se ob vpisu na šolo obvežejo, da ... razvijajo in ohranjajo dobre navade, spoštujejo tradicijo šole in skrbijo za njen ugled. Do sošolcev, učiteljev, drugih zaposlenih in do obiskovalcev ali gostov se vedejo vljudno in spoštljivo. Skrbno in

odgovorno ravnajo s sredstvi, ki so jim zaupana v času šolanja ... Med poukom sodelujejo z učitelji in sošolci ter se po svojih najboljših močeh trudijo, da usvojijo čim več znanja in spretnosti pa tudi širše razgledanosti in srčne kulture. Poleg skrbi za lastni osebni napredek se vsak dijak obvezuje, da bo pomagal sošolcem in drugim dijakom in da se bo udeleževal prostovoljnih in solidarnostnih akcij, ki jih bosta organizirali šola in dijaška skupnost.«

Ena izmed šol skozi kratka gesla usmeri:

Pazimo nase!

Pazimo na druge!

Pazimo na imetje!

Zasledili smo tudi člen, ki govori o vedenju dijakov, kjer zapišejo:

»Dijaki se morajo v šoli in na splošno lepo vesti. Do sošolcev in delavcev šole morajo biti spoštljivi in vljudni. Med osnovna pravila lepega vedenja sodi pozdravljanje. Dijaki pri pouku izklopijo mobilne telefone in odvržejo žvečilne gumije. Dijaki skrbijo za primerno osebno urejenost. Razredniki o tej temi razpravljajo z dijaki na razrednih urah.«

Podobno druga šola opredeli skozi vedenje dijakov naslednje vrednote:

»Dijaki se v šoli in zunaj nje vedejo kot odgovorni mladi ljudje, ki se redno pripravljajo na bodoči poklic ali nadaljnji študij. Do sošolcev, učiteljev in drugih delavcev šole so vljudni in spoštljivi. Znajo pozdraviti, se zahvaliti in opravičiti. Cenijo delo sošolcev, učiteljev in drugih delavcev šole; spoštujejo drugačnost in se trudijo razumeti drug drugega. Dijaki so pri pouku in pri ostalih šolskih aktivnostih osebno urejeni in dostojno oblečeni.«

3. Katera specifična vedenja šola opredeli v šolskih pravilih in na kakšen način?

V večini šolskih pravil zasledimo prepovedi, kot so: zamujanje in nepravočasno prihajanje k uram vzgojno-izobraževalnega dela, motenje pouka, kajenje v šolskih prostorih in mestih, kjer je kajenje prepovedano, uživanje alkohola ali drog in napeljevanje drugih k temu dejanju, malomarno ali nevestno opravljane naloge dežurstva, malomarno ravnanje s šolsko opremo, nespoštovanje drugih šolskih pravil in aktov, ki opredeljujejo obveznosti in dolžnosti dijakov, uporaba mobilnih telefonov in druge avdio opreme pri pouku, kraja in vsa druga dejanja, ki so kazniva po zakonu in pravilnikih.

Na večini šol je pravilo tudi, da so učilnice med odmori zaklenjene. Ob tem se zastavlja vprašanje, zakaj morajo biti učilnice med odmori zaklenjene in kako naj se dijaki pripravijo na pouk.

V nekaterih šolskih pravilih pa smo zasledili prepovedi, kot so:

Omejevanje gibanja:

posedanje po mizah, okenskih policah in klopeh ni dovoljeno; zadrževanje dijakov pred zbornico ni dovoljeno; žvečenje žvečilnih gumijev; posedanje in ležanje na tleh; med poukom, v odmorih in med prostimi urami je prepovedano zapuščati šolski prostor; med odmori se ne družiti z obiskovalci, ki niso dijaki naše šole.

Prepovedi, ki kažejo na odnos med dijaki in učitelji:

dijak lahko poišče učitelja med odmori v zbornici samo v nujnih primerih.

Prepoved, ki izhaja iz vrednotne usmeritve šole:

žaljenje udeležencev izobraževanja zaradi drugačne narodnosti, veroizpovedi, političnega prepričanja ali drugih oblik drugačnosti; širjenje različnih političnih ali religioznih idej.

Na nekaj šolah morajo dijaki na vidnem mestu ves čas pouka nositi priponko dijaške izkaznice, kar verjetno omogoča boljši nadzor. Primer sankcije na eni šoli: Če dijak priponke nima, se to šteje kot lažja kršitev šolskih pravil, za katero velja ustrezen vzgojni ukrep. Dijaka ob vstopu v šolo vsakič identificira varnostnik.

Na eni šoli smo zasledili pravila, ki so deloma vezana na poklicno/strokovno usmeritev šole, deloma pa na splošno skrb za zunanji izgled:

1.)Dijak mora skrbeti za osebno urejenost pri praktičnem pouku. Kot osebna urejenost se štejejo zlasti primerna oblačila, urejen videz in osebna higiena. Zavedati se mora, da zanj veljajo določena pravila in zahteve za delo z živili, saj je s temi pravili in zahtevami seznanjen. Vsako kršenje pomeni neupoštevanje varnosti pri delu, ki je hkrati prekršek, v splošnem pa nespoštljiv odnos do šole, ustanove in ljudi, s katerimi komunicira, in nenazadnje do samega sebe.

2.) Dijak mora biti za praktični pouk pripravljen psihično in fizično. Zaželeno je, da dijak doma zajtrkuje, ker bo lažje premagoval fizične obremenitve. Zaželeno je, da je spočit in naspan. Dijak poskrbi za higieno telesa, ker je neprijeten telesni vonj neprimeren pri delu z živili. Lasje morajo biti čisti, dolgi lasje pa speti. Posebnega pomena so urejene roke. Nohti morajo biti na kratko postriženi in ne lakirani. Dijak mora upoštevati vsa pravila o umivanju rok. Nošenje nakita ni dovoljeno, razen diskretnih nevisočih uhanov v ušesih in kratke verižice okrog vratu.

3.) Do zaposlenih mora imeti pozitiven odnos ter upoštevati pravila lepega vedenja. 10. b člen (dodatna osebna urejenost).

Zasledili smo tudi specifičen nagovor dijakinj in dijakov, ki deloma sodi k opredelitvi skupnih vrednot šole, osnovna intenca pa je vsekakor vezana na reguliranje prepovedi kajenja v šolskem okolišu:

Dijaki, dijakinje!

Na začetku šolskega leta smo se dogovorili, da bomo v šoli upoštevali nekatera pravila:

ne bomo pljuvali, kamor bo letelo,

ne bomo kadili v šoli in njeni okolici,

na hodnikih se bomo pozdravljali, še posebej svoje profesorje in vodstvo,

ne bomo nasilni, nestrpni in neolikani v medsebojnih odnosih in do drugih, spoštovali bomo svoje profesorje, ne bomo se drli in prerivali po hodnikih. Zelo malo zahtev za vse zrele in kulturne dijake, strašno naporno za vse, ki ne vedo, kaj je kultura obnašanja in spoštljivega vedenja... Najbrž smo se prenaglili, ko smo vas pohvalili, da smo veseli vašega kulturnega obnašanja v jedilnici. Sploh se ne moremo pohvaliti, da upoštevate pravila prepovedi kajenja, pljuvanja pred vrati šole in celo pred hišami stanovalcev v soseski, kamor še vedno hodite kadit. Vodstvo šole vsak dan dobiva proteste iz soseske in iz Osnovne šole v bližini zaradi svinjarije, ki jo povzročate s pljunki in odvrženimi čiki. Kaj lahko sploh storimo, da boste razumeli, da morate zakon o nekajenju upoštevati? Morda vas bi spametovalo, če bodo sosedje uresničili grožnje in poklicali inšpektorje, ki bodo vse kadilce kaznovali s 140 EUR kazni. Kazen pa bomo istočasno plačali tudi v šoli, češ da to dovolimo. Kazen za šolo je 4000 EUR. Bodo ta znesek šoli vrnila vaši starši? Z dijaško skupnostjo se bomo dogovorili, kaj ste pripravljeni storiti in kako boste ukrepali vi sami, da bi se končno zadeva s kajenjem uredila, sicer se bomo morali v vodstvu odločiti, v dogovoru z vašimi starši, za ostrejšje ukrepe proti kršiteljem. S prenehanjem te grde razvade, lahko sami veliko naredite za svoje zdravje. Kliknite na povezavo primerjava pljuč in si oglejte, kaj s cigaretnim dimom naredite samemu sebi. Razmislite, ker pričakujemo vaše sodelovanje!

4. Na kakšen način v šolskih pravilih določajo vzgojne ukrepe glede na specifični značaj šole?

V vprašalniku smo učitelje vprašali, ali njihova šolska pravila opredeljujejo tudi kriterije za izrekanje sankcij, nato pa smo jih tudi prosili, naj navedejo tudi primere.

Tabela 7:

Ali šolska pravila vaše šole opredelijo kriterije za izrekanje sankcij?			da	ne	ne vem	Skupaj
anketiranec	Učitelj	f	336	34	69	439
		f%	76,5	7,7	15,7	100,0

Učitelji, ki so pritrdilno odgovorili na vprašanje o jasno opredeljenih in enotnih šolskih pravilih, so odgovarjali na vprašanja o opredeljenih kriterijih za izrekanje sankcij v pravilih. Slabe štiri petine (76,5 %) učiteljev meni, da so kriteriji za izrekanje sankcij v pravilih opredeljeni, slaba petina (15,7 %) jih odgovarja, da ne vedo, če so kriteriji za izrekanje sankcij v pravilih opredeljeni, manj kot desetina (7,7 %) pa je tistih učiteljev, ki menijo, da v internih pravilih kriteriji za izrekanje sankcij niso opredeljeni.

Učitelje, ki so na vprašanje »Ali šolska pravila njihove šole opredelijo kriterije za izrekanje sankcij« odgovorili z da, smo prosili, da nam odgovore podkrepijo še s primeri, ki prikazujejo

kriterije za sankcije. 65 učiteljev je kot kriterij podalo *neprimerno vedenje dijakov*, nasilje, nemir v razredu, žaljiv odnos do dijakov ali učiteljev, niso pa podali, kakšne sankcije pravilnik predvideva. Drugi kriterij je *neopravičeno izostajanje od pouka*, podalo ga je 47 učiteljev. Ti so podali tudi vrsto sankcij (alternativni ukrepi – čiščenje šole, razreda; opomin; ukor). Kot tretji kriterij, na podlagi katerega so opredeljene sankcije, je 6 učiteljev navedlo *uničevanje šolske in zasebne lastnine dijakov*, kot sankcijo pa so opredelili plačilo škode. Trije učitelji so navedli kot kriterij *posedovanje ali zaužitje prepovedanih substanc* (droge, alkohol, kajenje pred šolo), kot predvideno sankcijo pa je en učitelj navedel začasno prepoved prisotnosti pri pouku. Prav tako pa so trije učitelji kot kriterij navedli uporabo telefona v času pouka, predvideno sankcijo pa odvzem telefona.

Nekateri učitelji niso podali ustreznih kriterijev, zato jih nismo vključili v obdelavo, nekateri pa so našli več zgoraj opredeljenih kriterijev, zato je težko govoriti o procentualni vrednosti odgovorov, prav tako je zaradi neustreznih odgovorov manjša veljavnost.

V kvalitativni analizi šolskih pravil pa so nas bolj zanimali alternativni vzgojni ukrepi, ki jih, kot kažejo tudi zgornji odgovori, uporablja kar nekaj šol.

Pravilnik o šolskem redu kot alternativne vzgojne ukrepe določa pobotanje oziroma poravnavo, popravo škodljivih posledic ravnanja, opravljanje dobrih del, premestitev v drug oddelek in pogojno izključitev. Šolskim pravilom pa prepušča določanje drugih alternativnih ukrepov in s tem daje možnost šoli, da se lahko z alternativnimi ukrepi veliko bolj občutljivo odzove na kršenje pravil oziroma vzgojni konflikt. Po pravilniku se lahko alternativni ukrepi dijaku določijo namesto kateregakoli vzgojnega ukrepa razen premestitve. Pri izbiri vzgojnega oziroma alternativnega ukrepa pa je potrebno upoštevati težo kršitve, dijakovo odgovornost zanjo ter njegovo osebnostno zrelost, nagibe, zaradi katerih je storil dejanje, okoliščine, v katerih je bilo dejanje storjeno, postopnost in možne posledice ukrepa ter druge okoliščine, pomembne za izrek vzgojnega ukrepa oziroma določitev alternativnega ukrepa. Če ravnatelj po proučitvi vseh okoliščin oceni, da dijak potrebuje pomoč oziroma svetovanje, lahko odloči, da se vzgojni ukrep ne izreče oziroma, da se alternativni ukrep ne določi.

Druga značilnost pravilnika v delu, ko opredeljuje alternativne ukrepe, je v tem, da temelji izrek in izvršitev alternativnih ukrepov na isti logiki kot izrek in izvršitev formalnih ukrepov, kar pomeni tudi, da je aktivna vloga dijaka omejena na možnost nestrinjanja s predlaganim ukrepom, a v tem primeru mu nujno sledi izrek vzgojnega ukrepa.

Pristop k opredeljevanju alternativnih vzgojnih ukrepov je med šolami zelo podoben, v treh primerih gre za tako rekoč enake zapise, ki določilom iz pravilnika dodajo naslednje ukrepe: branje knjig in poročanje o prebranem, izdelovanje pisnih povzetkov za razredno skupnost iz določenih učnih snovi, učenje bontona in poslovnega bontona, pomoč strokovnemu ali drugemu osebju matične šole, tek s profesorji športne vzgoje ter čiščenje. Na nekaj šolah temu dodajo opravljanje humanitarnih dejavnosti. Izvajanje različnih nalog čiščenja najdemo med alternativnimi vzgojnimi ukrepi na več šolah. Ena izmed šol alternativne ukrepe opredeli takole:

- pometanje šolskega dvorišča,
- čiščenje šolskih klopi,
- pomaganje vnašanja podatkov pomočniku ravnatelja,
- fotokopiranje učnih gradiv,
- čiščenje kuhinjskih elementov,
- likanje,
- pometanje parkirišča,
- pobiranje odpadkov na območju šole in v šoli,
- delanje družbe oskrbovancem v domu ostarelih,
- pomoč pri čiščenju šole, praznjenje košev,
- pomoč pri generalnem čiščenju šole,
- čiščenje steklovine v laboratoriju,
- pomoč v knjižnici v popoldanskem času.

Ena izmed šol alternativne ukrepe določi za neopravičeno odsotnost od pouka, ki ne presega 35 ur in sicer v obliki podaljševanja nujne prisotnosti dijaka v šoli tudi izven pouka v posebni učilnici od 7. do 15. ure popoldan. Glede na težo kršitve pa se podaljšuje obdobje, ko mora dijak dlje časa ostajati v šoli in poleg tega opravljati tudi družbeno koristno delo.

Od tovrstne logike izstopa le en zapis, ki je dodan tipičnemu seznamu in predvideva -
»samorefleksijo o storjeni kršitvi – pisno ali ustno na razredni uri.«

Le ena izmed šol zapiše načelo, po katerem določa alternativne ukrepe, ki naj temeljijo na restituciji in omogočajo soočanje z napakami ter so priložnost za učenje novih vedenj. V nasprotju s kaznovanjem poudarjajo pozitivno reševanje problemov in omogočajo popravljanje napak.

Ena izmed šol predvidi tudi mediacijo, ki se prvenstveno uporablja pri poravnavi za vse vzgojne prestopke, ki se tičejo odnosov med dijakom in profesorjem oz. med dijaki.

5. Kakšni so poudarki v zvezi z izostajanjem od pouka in v zvezi z možnostjo odstranitve dijaka od pouka?

V pravilniku je zapisano, da se s šolskimi pravili lahko določi, da se dijaku prepove prisotnost pri uri pouka oziroma pouku določenega dne, ob tem pa določi tudi postopek obravnave in način vključitve dijaka v druge oblike dela, in sicer v primeru:

- neprimernegega odnosa do dijakov, delavcev šole in drugih ljudi,
- neprimernegega odnosa do šolskega in drugega premoženja,
- posedovanja predmetov in sredstev, ki ogrožajo varnost in zdravje ljudi ali varnost premoženja,
- neupoštevanja predpisov o varnosti in zdravju pri delu.

Ugotavljamo, da polovica šol ta člen nespremenjen zapišejo v svoja *Šolska pravila* in ob tem ne predvidijo postopkov obravnave ali načina vključitve dijaka v druge oblike dela, druge ta člen izpustijo. Navajamo enega izmed primerov (ki so si sicer podobni), kakšen postopek predvidi šola: »Dijaku prisotnost pri uri lahko prepove učitelj, ki uro izvaja ter ga pospremi na razgovor k ravnateljici ali svetovalni delavki ali dežurnemu učitelju. Po končani uri učitelj, ki je uro izvajal odda zapisnik o kršitvi ravnateljici. V izjemnih primerih lahko ravnateljica prepove celodnevno prisotnost pri pouku in o odločitvi obvesti starše.«

6. Ali šolska pravila predvidijo tudi preventivne vzgojne dejavnosti?

Med preventivnimi dejavnostmi imajo šole opredeljene predvsem varstvo zdravja in varnosti (fizične) dijakov. Na eni šoli so v šolskih pravilih opredeljena ravnanja v primeru požara, potresa, zračnega napada ... Posebnih specifik glede tega vprašanja ni.

7. Na kakšen način šolska pravila določajo participacijo dijakov pri odločanju o šolskem življenju ?

Razen navedb členov iz Pravilnika, ki govorijo o pravici do organiziranja skupnosti dijakov, dejavnost dijakov, kot je šolski radio ali časopis ter protesta dijakov, nismo zasledili, da bi Šolska pravila opredeljevala način sodelovanja dijakov pri odločanju o šolskem življenju. Skozi vprašalnike pa smo ugotovili, da šole dajo Šolska pravila pogosto na različne načine tudi v obravnavo dijakom. Smo pa že izpostavili, da je ob odločitvah za alternativne ukrepe in ob njihovi izvedbi aktivna vloga dijaka omejena na možnost nestrinjanja s predlaganim ukrepom, čemur obvezno sledi izrek vzgojnega ukrepa v skladu z določili pravilnika.

8. Izrekanje pohval in nagrad

V vprašalniku smo učitelje vprašali, ali šolska pravila določajo tudi kriterije za izrekanje pohval in nagrad. Če so odgovorili z da, smo jih tudi prosili, naj navedejo primere.

Tabela 8:

Ali šolska pravila vaše šole opredelijo kriterije za izrekanje pohval in nagrad?			da	ne	ne vem	Skupaj
anketiranec	Učitelj	f	307	41	88	436
		f%	70,4	9,4	20,2	100,0

Učitelji, ki so pritrdilno odgovorili na vprašanje o jasno opredeljenih in enotnih šolskih pravilih, so odgovarjali tudi na vprašanja o opredeljenih kriterijih za izrekanje pohval in nagrad v pravilih.

Dobri dve tretjini (70,4 %) učiteljev meni, da so kriteriji za izrekanje pohval in nagrad v pravilih opredeljeni, petina (20,2 %) jih odgovarja, da ne vedo ali so kriteriji za izrekanje pohval in nagrad v pravilih opredeljeni, skoraj desetina (9,4 %) pa je tistih učiteljev, ki menijo da v internih pravilih kriteriji za izrekanje pohval in nagrad niso opredeljeni.

Med učitelji, ki največ ur poučujejo v različnih izobraževalnih programih, so se pojavile statistično pomembne razlike ($\chi^2 = 15,269$; g = 6; $\alpha = 0,018$) glede odgovorov o opredeljenih kriterijih za izrekanje pohval in nagrad v internih šolskih pravilih. Dobri dve tretjini (71,9 %) učiteljev, ki največ ur poučujejo v poklicno tehničnem izobraževalnem programu, je odgovorilo, da šolska pravila opredelijo kriterije za izrekanje pohval, medtem ko je bilo med učitelji, ki največ ur poučujejo v srednje poklicnem izobraževanju, takšnih 57,7 %. Samo dobra petina (16,6 %) učiteljev, ki največ ur poučujejo v srednje strokovnem izobraževalnem programu, jih je odgovorila z ne vem, medtem ko je bilo takšnih med učitelji, ki največ ur poučujejo v nižje poklicnem izobraževalnem programu, kar tretjina (33,3 %). Razlike glede na izobraževalni program, v katerem poučujejo učitelji največ ur, so se pojavile še pri odgovoru ne, ki pomeni, da njihova šolska pravila ne opredeljujejo kriterijev za izrekanje pohval in nagrad. Takšnih učiteljev je bilo v programu srednjega poklicnega izobraževanja 14,1 %, v programu srednje strokovnega izobraževanja 7,9 %, v poklicno tehničnem programu samo 3,1 %, nobenega pa ni bilo v programu nižje poklicnega izobraževanja.

Tabela 9:

Ali šolska pravila vaše šole opredelijo kriterije za izrekanje pohval in nagrad?		da	ne vem	ne	Skupaj
Nižje poklicno izobraževanje	f	10	5		15
	f%	66,7	33,3		100,0
Srednje poklicno izobraževanje	f	57	28	14	99
	f%				
Srednje strokovno izobraževanje	f	182	40	19	241
	f%	75,5	16,6	7,9	100,0
Poklicno tehnično izobraževanje	f	23	8	1	32
	f%	71,9	25,0	3,1	100,0
Skupaj	f	272	81	34	384
	f%	70,3	20,9	8,8	100,0

Pri zgoraj navedenem vprašanju smo učitelje prosili, da nam navedejo primere, če so na vprašanje o opredelitvi kriterijev za izrekanje pohval in nagrad v internih šolskih pravilih odgovorili pritrdilno. Večina učiteljev ni jasno podala primerov, ki bi opredelili kriterije za izrekanje pohval, zato je statistična interpretacija opisnih odgovorov manj veljavna.

104 učitelji navajajo kot kriterij za nagrado ali pohvalo opravljanje dodatne aktivnosti (udeležba na raznih tekmovanjih, sodelovanje v različnih projektih, javni nastopi, razne dodatne zadolžitve, sodelovanje pri dnevu odprtih vrat), nekateri izmed njih opredelijo tudi vrste pohval (knjižne nagrade in pohvala ravnatelja za dosežena prva tri mesta na tekmovanjih; pisno priznanje za uspešno vodenje aktivnosti na šoli ali uvrstitev v prvo tretjino tekmovalcev na državnih tekmovanjih; pohvalo razrednika za udeležbo na regijskih tekmovanjih; pisno pohvalo za doseganje vidnih rezultatov pri pouku ali na drugih področjih).

82 učiteljev navaja, da pravilnik kot kriterij za nagrado ali pohvalo dijaka opredeljuje prostovoljno pomoč, pomoč sošolcem ali pomoč na šoli, sodelovanje v dobredelnih akcijah.

24 učiteljev kot kriterij za nagrado ali pohvalo, ki je opredeljen v internem pravilniku navaja uspeh pri pouku, 6 učiteljev pa kot kriterij za nagrado ali pohvalo navede sodelovanje v šolski skupnosti.

Nekateri učitelji so podali več kriterijev, zato se številke med seboj pokrivajo, veliko učiteljev pa ni podalo ustreznega primera kriterijev, zato so njihovi odgovori neustrezni za obdelavo.

Kvalitativna analiza šolskih pravil pa kaže, da vse šole v šolskih pravilih opredelijo kriterije in postopke za podeljevanje nagrad. Nagrade so navadno razčlenjene na 2 – 3 stopnje (npr. pohvala, priznanje in nagrada). Pohvale in priznanja so pisna ali ustna, med nagradami pa prevladujejo knjižne nagrade in cvetje, kot skupinska nagrada pa največkrat končni izlet za izbran razred na šoli.

Kriteriji za podeljevanje nagrad so na večino šol določeni glede na storilnost, uspešnost dijaka ali razreda: npr. odličen uspeh, priznanja ali nagrada na raznih tekmovanjih, veliko število obšolskih dejavnosti, uspešno izstopanje v določeni dejavnosti, visoko število točk na zaključnem izpitu ali poklicni maturi, dosežek, ki uveljavlja šolo na različnih področjih oziroma prispeva k ugledu šole ...

Na nekaterih šolah pa zasledimo tudi pohvale, ki vključujejo vzgojni vidik: pozitiven vzgled v oddelku, pomoč sošolcem oziroma drugim dijakom na različnih področjih, sodelovanje pri prostovoljnem socialnem delu, izjemen napredek pri osebni dozorevanju in uspehu v šoli, dobro opravljanje funkcije v oddelčni skupnosti, pomoč učitelju pri reševanju problematike v oddelku.

3. Sklepne ugotovitve

Vsebinski pregled elementov in vsebine šolskih pravil v veliki meri potrjuje predpostavko, da šole pravila izpeljujejo iz enake logike, kot jo narekuje *Pravilnik o šolskem redu v poklicnih in strokovnih šolah (2007)* in ne kot sestavni del šolskega vzgojnega koncepta. Zato bomo na tem mestu ponovno opozorili na konkretni ravni:

- kje se v opisanih šolskih pravilih prepozna pravno-administrativna logika,
- zakaj bi jo vsaj na nekaterih ključnih mestih morali nadomestiti z logiko etičnega utemeljevanja pravil,
- kakšne težave izhajajo iz omejitve disciplinskih pristopov na pravno-administrativno logiko utemeljevanja in opravičenja/legitimiranja?

Edini element šolskih pravil, ki praviloma odstopa od pravno-administrativne logike *Pravilnik o šolskem redu v poklicnih in strokovnih šolah*, so v nekaj obravnavanih primerih preambule oziroma splošni uvodni nagovori dijakom, v katerih poskušajo šole izpostaviti temeljne vzgojne usmeritve. Med najpogosteje omenjenimi vrednotami, ki naj bi jim sledil hišni red, velja izpostaviti:

medsebojno spoštovanje, skrb zase, za druge osebe in za okolje, osebno odgovornost, vljudnost, dobre navade in tradicijo, širšo razgledanost,

nekateri pa so izpostavili vrednotno usmeritev v obliki tradicionalnih pojmov, kot na primer razvoj srčnosti oziroma srčne kulture.

Ob tem velja izpostaviti, da večina pregledanih hišnih redov tega dodatka ne vsebuje, zasledili pa smo tudi dva primera, kjer je celo preambula namenjena poudarku na prostovoljnosti izbire šole ter posledično zahteve po spoštovanju pravil hišnega reda, ali v drugem primeru na reguliranje prepovedi kaznovanja v šolskem okolišu, ki je na izbrani šoli očitno zelo izpostavljen primer.

Preambule kot splošni etični uvodi v problematiko reguliranja disciplinskega režima so vsekakor primerna oblika zapisov, v kolikor izhajajo iz preišljene in z vsemi partnerji usklajene temeljne vzgojne usmeritve posamezne šole, saj usmerjajo pozornost učiteljev, dijakov in staršev na tiste temeljne vrednote, ki naj bi jim sledili s celoto vzgojni prizadevanj ter dejavnikov preventivne, podporne in kurativne discipline.

Eden najpomembnejših elementov hišnega reda je vsekakor premislek, kako na šoli vzpostaviti enakovrednost in recipročnost pravic in dolžnosti. Že v teoretičnem uvodu smo poudarili, da pravna logika subjekta pravic in dolžnosti praviloma obravnava ločeno, medtem ko etika izhaja iz naslednjih predpostavk:

- da vsaki pravici pripada recipročna dolžnost,

- da moramo pravice, ki jih terjamo zase, načelno priznati vsem osebam,
- da smo vsi, ne glede na status (učitelja ali dijaka), nosilci subjektivitete tako pravic kot dolžnosti.

Zato se nam poskusi, da bi ob pravicah dijakov izpostavili tudi recipročne dolžnosti, ter da bi na enak način opredelili tudi pravice in dolžnosti učiteljev, zdijo še kako na mestu. Žal smo ugotovili, da so v večini šolskih pravil uvodoma opredeljene pravice, obveznosti in odgovornosti dijakov in tudi ostalih udeležencev izobraževanja, staršev ter zaposlenih na šoli, vendar so v nadaljevanju pravila zapisana predvsem kot navodila za ravnanje dijakom. V primerih, ko hišni red usmerja tudi delo učiteljev in drugih zaposlenih, se ta določila nanašajo le na naloge dežurnega učitelja, učitelja spremljevalca na ekskurzijah in varnostnika, kadar pa pravila govorijo o vseh učiteljih, izpostavljajo predvsem odgovornost za urejenost šole in okolice ter nadzor nad učilnico, da v njej ne bi prihajalo do škode.

Kot pozitivno posebnost naj še enkrat navedemo del opredelitve temeljne učiteljeve odgovornosti, ki vendarle izpostavi njegovo primarno moralno in vzgojno vlogo:

»Učitelj s svojim zgledom dijake vzgaja k spoštovanju splošnih civilizacijskih vrednot in vedno upošteva vzgojna načela: strpnosti in sodelovanja, skupnega reševanja problemov, dogovarjanja, zavzetosti za vsakega posameznika in zagotavljanja varnosti...«

Za dvig osebne odgovornosti bo po našem mnenju v prihodnosti treba veliko časa nameniti vprašanju, kako tudi na ravni formalnih šolskih dokumentov oblikovati zapise, ki bodo vse udeležence skupnega življenja na šoli opozarjali na temeljno etično usmeritev v vzajemnost in »univerzalnost« temeljni pravic in dolžnosti. Ali preprosto povedano: kako ob odločitvi za skupen normativni režim hkrati opozoriti na prepletenost pravice in dolžnosti dijaka in učitelja.

Tretje področje, ki mu moramo ponovno nameniti pozornost, je uvajanje alternativnih ukrepov v šolske hišne rede. Pristop k opredeljevanju alternativnih vzgojnih ukrepov je bil v obravnavanih primerih šol zelo podoben. Ohranile so namreč logiko postopka izrekanja alternativnega ukrepa ter seznamu alternativnih ukrepov iz pravilnika dodale še nekaj svojih rešitev, ki pa zgolj natančneje opredelijo pravilniške predloge.

Le v dveh primerih smo naleteli na šoli, ki izrekanje alternativnih ukrepov povežejo z načeli restitucije oziroma omenjajo uporabo mediacije kot metode za reševanje medosebnih sporov. A če načelo restitucije temelji na omogočanju soočanja z napakami in priložnosti za učenje novih vedenj, ter v nasprotju s kaznovanjem poudari pozitivno reševanje problemov in popravljanje napak, potem moramo še enkrat poudariti, da:

- je prostovoljnost izhodiščna ideja teorije odločanja, iz katere je izpeljana ideja restitucije kot vzgojnega pristopa;
- je pozitiven vzgojni učinek restitucije in še posebej mediacije utemeljen z možnostjo krepitve samoregulacije lastnega vedenja ob empatičnem vživljanju v potrebe osebe v

konfliktu, ki ne more biti izsiljena niti posredno (če ne pristaneš na predlagano obliko poravnave, sledi vzgojni ukrep), predvsem pa oblika poravnave ne sme biti vnaprej predpisana, kar je značilnost obravnavanih hišnih redov.

Obravnavani zapisi jasno kažejo, da ne zakonodajalec, ne vodstva šol v ponudbi vzgojnih in alternativnih ukrepov niso prepoznali različnih logik utemeljevanja in izvedbe teh strategij, zaradi česar upravičeno dvomimo, da se bodo pričakovanja učiteljev, da bodo morda alternativni ukrepi povečali učinkovitost discipliniranja, izpolnila. V ta namen velja ponoviti opozorilo snovalcem koncepta vrstniške mediacije, da ta nikoli ne sme biti razumljena kot nadomestilo/alternativa izreku vzgojnega ukrepa; če je nekdo storil prekršek, ki terja formalno kazen (izrek vzgojnega ukrepa), mu udeležba v mediacijskem posredovanju ne zagotavlja izogib vzgojnemu ukrepu. Iz tega lahko izpeljemo dodaten sklep, da sta mediacija in poravnava škode pristopa, ki mnogo bolj kot v nabor formalnih sankcij sodita med elemente vzgojnega koncepta saj lahko šele v tem kontekstu preko njiju razvijemo spekter prosocialnih emocij (sočutje, empatično krivdo) in jih povežemo z boljšim razumevanjem konteksta konfliktnih situacij in etičnega pomena odgovornosti do druge osebe, okolja in do iskanja smiselnega vstopanja v različne odnose in dejavnosti.

Oblikovanje bolj preišljenih zapisov na ravni šole torej zahteva več kot sledenje logiki nacionalnih pravilnikov, za kar pa očitno na šolah ni dovolj specifičnega strokovnega znanja. Zato je potrebno izpostaviti apel po ponudbi kakovostnega izobraževanja strokovnih delavcev v poklicnih in strokovnih šolah s področja vzgoje in discipliniranja.